

**Б.О. Турсунов,
тадқиқотчи**

МАҲАЛЛИЙ ҲУДУДЛАРДА ҲУНАРМАНДЧИЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ВА ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИ БОШҚАРУВИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

В данной статье рассматривается развитие ремесел в регионах, а также проблемы управления бизнесом. В нём анализирована динамика развития малого бизнеса в Узбекистане и изложены проведенные государством мероприятия для развития предпринимательства и ремесленничества в стране. Автором предложена модель определения индекса потенциала конкурентоспособности малого бизнеса в регионе.

This article discusses the development of crafts in the regions, as well as a business management issue. It is now business interpretation of the work being carried out in Uzbekistan for the development of crafts and crafts to other countries, the development of specific methods of analysis. In addition, the potential competitiveness of small businesses in the region in the article index to determine the model proposed by the author.

Калитли сўзлар: ҳунармандчилик, тадбиркорлик, кичик бизнес, касаначилик, мулкӣ муносабатлар.

Ўзбекистонда амалга оширилаётган бозор муносабатларининг муваффақияти, энг аввало, мулкӣ муносабатларнинг ўзгариши, турли хўжалик юритиш шакллари ривожланиши ва бунинг учун давлат бош ислохотчи сифатида иқтисодий имкониятлар яратиб бераётганлиги билан характерланади. Шу боис, Ўзбекистон Республикасида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йилдан – йилга ривожланиб бормоқда. “Жаҳон банкининг маърузасида Ўзбекистон кейинги йилларда тадбиркорлик фаолияти учун ишбилармонлик муҳитини яхшилаш соҳасида энг яхши натижаларга эришган дунёдаги ўнта давлат қаторидан жой олгани қайд этилган[1].

Ҳозирги пайтда ушбу соҳада жами саноат маҳсулотларининг учдан бир қисми, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг 98 фоизи ишлаб чиқарилиши билан бир қаторда аҳоли бандлигини таъминлашда ҳам муҳим аҳамият касб этиб, иш билан банд жами аҳолининг 77 фоиздан ортиғи мазкур тармоқда меҳнат қилмоқда ва ўз меҳнатлари билан мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришга ҳиссаларини қўшмоқда. Ушбу соҳадаги амалга оширилаётган иқтисодий ислохотлар натижасида мамлакат ялпи ички маҳсулотида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг улуши 2000 йилдаги 31 фоиздан бугунги кунда 56,7 фоизга етгани ёки 1,8 баробар ошганини алоҳида таъкидлаш мумкин. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ривожланиши ўз навбатида мамлакат иқтисодиётини тараққиётини белгилаб, ялпи ички маҳсулотдаги улуши йилдан-йилга ўсиб бораётганлигини 1-расмдан кўриш мумкин.

**1-расм. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг
ЯИМ даги улуши, фоизда**

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф ишланмаси.

1-расмда келтирилган маълумотларга кўра, 2005 йилда ялпи ички маҳсулотда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг улуши 38,2 фоизни ташкил этган бўлса, 2010 йилда ушбу кўрсаткич, 14,3 фоизга ўсиб, 52,5 фоизга етди. Ўтган беш йил мобайнида юқори кўрсаткич билан ошишига сабаб, мамлакатда 2009-2012 йилларда жаҳон иқтисодий инқирози оқибатларининг олдини олиш ва бартараф қилиш бўйича инқирозга қарши дастурда белгилаб берилган чора-тадбирларни изчиллик билан амалга оширилганлиги билан изоҳлаш мақсадга мувофиқдир. 2010 йилдан 2015 йилгача бўлган давр мобайнида 4,2 фоизга ошиб, юқорида таъкидлаб ўтилганидек, 56,7 фоизни ташкил этди.

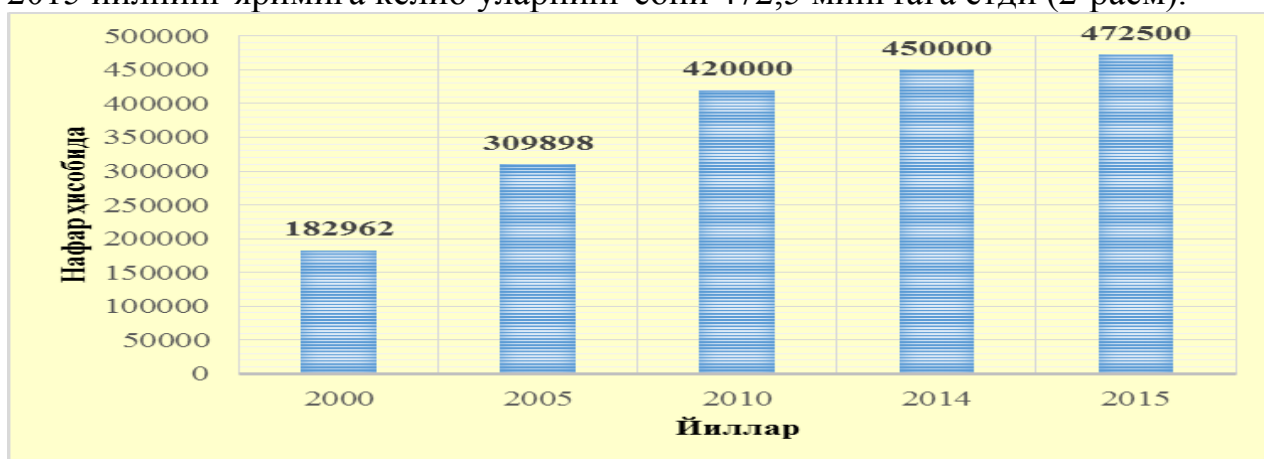
Мамлакатимиз иқтисодиётини ривожлантириш уни жаҳон иқтисодиётига интеграциялашувини таъминлаш учун иқтисодиётни таркибий ўзгартириш ва диверсификация қилишни чуқурлаштириш, бандликни таъминлаш, аҳоли даромади ҳамда ҳаёт сифатини оширишнинг муҳим омил ва йўналишларидан бири сифатида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик таркибида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини жадал ривожлантириш борасидаги тизимли ишларни изчиллик билан давом эттириш лозим. Шунини алоҳида таъкидлаш жоизки, ҳозирги кунда мамлакатимиз ялпи ички маҳсулот ўсишининг ярмидан кўпи хизмат кўрсатиш соҳаси ҳиссасига тўғри келгани бу тармоқнинг иқтисодиётимиздаги ўрни ва таъсирини нақадар катта эканини кўрсатади. Шу маънода бугунги кунда хизмат кўрсатиш соҳасининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 2010 йилдаги 49 фоиздан 54,5 фоизга етганини таъкидлаш ўринли.

Албатта, келтириб ўтилган ижобий натижаларни янада юқорига кўтаришда республикаимиз ҳудудларида инфратузилмани ривожлантириш борасидаги чора-тадбирларни ривожлантиришга қаратилган вазифаларни жумладан, банк, суғурта, лизинг, консалтинг ва бошқа турдаги бозор хизматларини барқарор суръатлар билан ривожлантириш мақсадга мувофиқдир. Чунки, ҳозирги кунда хизмат кўрсатиш соҳасида 80 минг 400 та кичик бизнес субъекти фаолият

юритаётгани ва бу хизмат кўрсатиш соҳаси корхоналари умумий сонининг 80 фоиздан ортиғини ташкил қилишини эътиборга олсак, юқорида таъкидлаб ўтилган масалалар янада долзарблигини белгилаб беради.

Республикамиз аҳолисини 60 фоизини қишлоқ ва туманларда истиқомат қилишини назарда тутган ҳолда ҳукуватимиз томонидан қишлоқ ва туман ҳудудларида хизмат кўрсатиш соҳасини изчил ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу борада қишлоқ жойларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини янада жадал ривожлантириш дастури доирасида сўнгги уч йилда 22 минг 800 дан ортиқ лойиҳа амалга оширилди, кўрсатилаётган хизматлар ҳажми 1,6 баробар, қишлоқда бир кишига тўғри келадиган хизматлар ҳажми 1,5 баробар ошди.

Бунга кўп жиҳатдан ҳуқуқий базани мустаҳкамлаш, иқтисодиётнинг мазкур сектори учун барқарорлик, қулайлик, имтиёз ва кредитлар тизимининг шакллантириш масалаларига жиддий эътибор берилаётгани туфайли эришилди. 2010 йилнинг ўзида кичик бизнес субъектлари сони 420 мингдан ошган бўлса, 2015 йилнинг яримига келиб уларнинг сони 472,5 мингга етди (2-расм).

2-расм. Давлат рўйхатидан ўтган кичик бизнес субъектлари динамикаси

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида муаллиф ишланмаси.

2-расмда келтирилган маълумотларга асосан, 2000 йилда Ўзбекистон Республикасида давлат рўйхатидан ўтган кичик бизнес субъектлари сони 182962 нафарни ташкил этган бўлса бу кўрсаткич 2015 йилга келиб, 2,6 баробар ўсиб 472500 нафарга етди. Бу ўз навбатида мамлакатда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ҳамда миллий хунармандчилик фаолиятига кенг йўл очиб берилгани ва ҳукуватимиз томонидан қўллаб-қувватланаётганлигидан деб қараш мақсадга мувофиқдир.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятига ислохотнинг дастлабки кунларидан зарурат туғилган бўлса, унинг негизида миллий хунармандчилик асрлар давомида миллий урф-одатларга ва қадимий анъаналарга таянган ҳолда ривожланиб келаётганлигини назарда тутмоқ лозим. Маълумки, Ўзбекистон ҳудудида қадимдан хунармандчилик анъаналари кенг ривожланиб, ҳар бир маҳалла ўзининг ишлаб чиқарган маҳсулоти билан бозорларда танилган. Маҳалладаги ҳар бир оила ўзининг азалий хунари билан

истиқомат қилаётган гузарларни ишлаб чиқарган маҳсулотлари номи билан атаганлар. Маҳаллаларга келган савдо карвонлари ушбу касб-хунар гузарларида бўлиб маҳсулот айробошлаганлар ҳамда маҳалладаги энг ноёб маҳсулотларни узоқ юртларга олиб бориб маҳалла хунармандлари ҳақида маълумотларни тақдим этганлар. Мустақилик туфайли қадимий хунарлар қайта тикланиб, унитилган хунармандчилик гузарлари маҳаллалар ихтиёрида янги замонавий усулда иш бошладилар.

Бугунги кунда Республика “Хунарманд” уюшмаси 16 мингдан ортиқ хунармандни уюштириб турибди, хунармандчилик маҳсулотлари сотиладиган кўпгина дўкон-салонлар, бир нечта галереялар фаолият юритмоқда [2]. Бундай ривожланиш замирида Мамлакатимизда миллий хунармандларга солиқ имтиёзларини берилиши ва ҳукуматимиз томонидан қўллаб-қувватлаш чоратадбирларини амалга оширилишидандир. Жумладан, “Юридик шахс ташкил этмасдан оилавий тадбиркорликни ҳамда хунармандчилик фаолиятини ривожлантириш ва кенгайтириш чоратадбирлари тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори[3] ва “Хунарманд” уюшмаси аъзолари - якка тартибдаги тадбиркорларга белгиланган қатъий солиқни тўлаш юзасидан солиқ имтиёзининг амал қилиш муддатини Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 30 декабрдаги ПФ-4399-сонли фармонида асосан 2014 йилнинг 1 январига қадар узайтирилганлигини[4] таъкидлаб ўтиш жоиз.

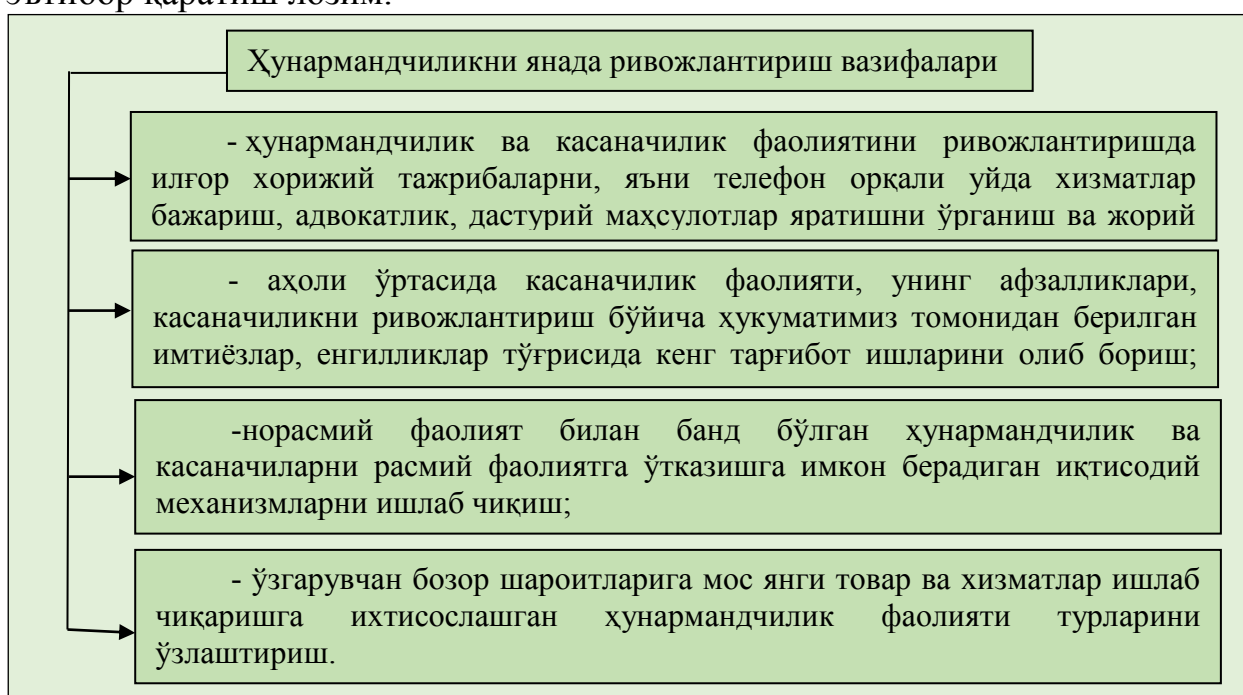
Мамлакатимизда миллий хунармандчиликни ривожлантиришга қаратилган эътиборни мамлакатимиз ва хорижда тез-тез уюштирилаётган кўرғазмасавдоларни ташкил этилиши ва уларда хунармандларимизни ўз маҳсулотлари билан иштирок этиб маҳсулотларини сотиш бўйича шартнома тузаётганларидан кузатиш мумкин. Шунингдек, хунармандчилик маҳсулотларини туристлар ташриф буюриб турадиган тарихий шаҳарлар ва архитектура ёдгорликлари яқинида жойлашган устахоналар орқали тўғридан-тўғри сотиладигани бунинг исботидир. Ҳатто, кейинги пайтларда ички бозоримизда ҳам хунармандчилик маҳсулотларига талаб ошиб бораётганлигини, яъни сўнгги 8 йил ичида талаб 30 %га ошганлиги тадқиқот натижасида аниқланган. Аммо шунга қарамай миллий хунармандчилик маҳсулотларини хорижга экспорт қилишни кенг йўлга қўйиш, миллий маҳсулотларимизни дунё бозорларига чиқишини таъминлаш мақсадга мувофиқдир.

Шу боис, бу борада хорижий мамлакатлар тажрибасини ўрганиш ва унинг мос томонларидан фойдаланиш лозим. Чунки, бу борада хорижий мамлакатлар анча илгарилаб кетишган. Масалан, Аргентинанинг “Dinka” компанияси Аргентиналик хунармандларнинг ишлаб чиқарган маҳсулотлари учун хориждан харидорлар излаш, маҳсулотларни етказиб бериш ва божхона расмиятчилиги билан шуғулланади, эвазига сотувдан фоиз олишади. Компания ташкил топиши билан қўшни Чили, Перу, Эквадор давлатлари дўконлари билан ҳамкорлик муносабатларини ўрнатган, кейин эса Техасдан дистрибьюторкомпания билан шартнома имзолаган. Бугунги кунда эса Испания, Италия, Германия ва Швейцария давлатлари дўконлари билан ҳамкорликнинг янги имкониятларини излашмоқда. Компаниянинг йиллик айланмаси 1 млн. АҚШ

долларидан ошади.

Осиё давлатларидан Вьетнамда ҳам халқ ҳунармандчилигига алоҳида эътибор қаратилган бўлиб, биргина 2003 йилнинг ўзида Вьетнам халқ ҳунармандчилиги маҳсулотлари экспорт ҳажми бўйича дунёда 8-ўринни эгаллаган ва 367 млн. долларлик даромад қилган. Худди шу каби ҳозирги кунда Хитой ва Германия давлатлари ҳам ҳунармандчилик маҳсулотлари экспорти билан кенг шуғулланиб келмоқда.

Ушбу давлатлар тажрибасидан келиб чиққан ҳолда бизнингча, Республикамизда ҳам ҳунармандчилик маҳсулотларини хорижга экспорт қилишни кенг йўлга қўйиш талаб этилади. Бунинг учун ҳудудларда ҳунармандчиликни янада ривожлантириш ва шу орқали аҳолининг иш билан бандлигини таъминлашда бизнингча, 3-расмда келтирилган вазифаларга эътибор қаратиш лозим.

3-расм. Ҳунармандчиликни янада ривожлантириш вазифалари
Манба: Муаллиф ишланмаси.

Шу билан бир қаторда, маҳаллий ҳудудларнинг тарихий-маданий ва меъморчилик обидалари асосида туристик хизматларни, шунингдек қўшни мамлакатлар билан иқтисодий ҳамкорликни ва чегара бўйи савдосини ривожлантириш ҳам аҳолининг иш билан бандлик даражасининг ортишига ёрдам беради.

Мамлакат иқтисодиётида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини ривожланишини ва самарадорлигини таҳлил этишнинг услубий жиҳатларини аниқлашда унга таъсир этувчи омиллар ва мезонларини тўғри белгилаб олиш талаб этилади. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг иқтисодий самарадорлиги мезонлари меҳнатига кўра ҳақ тўлашнинг самарадорлигини акс эттириши, ўсиб бораётган эҳтиёж, талаб ва таклифларни қондирадиган, характерлайдиган қонунларни амалга ошириши, меҳнатига кўра ҳақ тўлашнинг такомиллашуви жараёнида уларнинг ўзаро боғлиқлигини акс

этириши керак[2]. Чунки, тадбиркорлик фаолиятининг иқтисодий самарадорлигига таъсир этувчи омиллар албатта, ишлаб чиқариш самарадорлигининг умумий мезонлари билан ўзаро боғлиқдир.

Шу билан бирга, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик фаолиятини моддий қўллаб-қувватлашлар қанчалик мукамал бўлмасин, агар меҳнатга ҳақ тўлаш шартлари уни ташкил этиш, бошқариш ва хўжалик юритиш механизмининг бутун тизимини яхшилаш билан биргаликда бормаса кутилган самарани бермайди. Иш ҳақи кўринишида тадбиркорлик-ташаббускорлик фаолиятининг иқтисодий самарадорлигини оширишни ходимнинг қўшган меҳнат ҳиссаси билан боғлаш зарур. Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг самарадорлигини баҳолаш услубиятида тадбиркорнинг салоҳиятини ва кредитни қайтариш қобилиятини таҳлил қилиш ҳамда корхонанинг иқтисодий самарадорлигини аниқлаш усуллари асосий ўринни эгаллайди [5]. Чунки, бунда ички омиллар уларнинг назарий жиҳатдан мумкин бўлган ва амалдаги натижалари ҳамда йўқотишлар (мижознинг кучли ва заиф томонлари) йўналишида, ташқи шароитлар эса тадбиркор фаолиятига ижобий ёки салбий таъсир нуктаи назаридан тадқиқ қилинади. Шу боис, тадбиркорлик фаолиятининг барча қирралари ҳар томонлама таҳлил қилиниши зарур.

Хулоса қилиб айтганда, ҳозирги мамлакат иқтисодиётини модернизациялаш шароитида тадбиркорлик, ҳунармандчилик фаолиятини кенг қўламда ривожланиши ва такомиллашиб бориши унинг моҳияти ҳамда асосий вазифалари доирасини кенгайтириб бориши билан боғлиқлигини эътиборга олган ҳолда ҳар томонлама чуқур таҳлил қилиш ва унинг натижалари бўйича ривожлантиришга қаратилган қарорлар қабул қилиш, мамлакат иқтисодиётини жаҳон ҳамжамиятига интеграциялашувини таъминлашда муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг мамлакатимизни 2015 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2016 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. 16.01.2016 й.
2. <http://www.artcraft.uz/uz/content> «Хунарманд» уюшмаси Наманган вилоят бошқармаси расмий сайти маълумотлари.
3. “Юридик шахс ташкил этмасдан оилавий тадбиркорликни ҳамда ҳунармандчилик фаолиятини ривожлантириш ва кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 19 июлдаги 225-сонли қарори
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 30 декабрдаги ПФ-4399-сонли фармони
5. Ходиев Б.Ю ва б.қ.лар. “Кичик бизнесни бошқариш” Тошкент, Ўқитувчи, 2008 й.